

ПРАВО

Конституційне та муніципальне право

УДК 342(477)

Наталія Агафонова *

ЗАГАЛЬНОТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ПОНЯТТЯ «КОНСТИТУЦІЙНА РЕФОРМА»

Стаття присвячена з'ясуванню поняття конституційної реформи. Запропоновано підхід до розкриття змісту конституційної реформи, що ґрунтується на врахуванні сутнісних ознак (властивостей) конституції як Основного закону, як нормативно-правового акта, що має вищу юридичну силу в системі джерел права, як акта народної волі, як суспільного договору. Наголошено на важливості телеологічного аспекту розуміння конституційної реформи. Проаналізовано причини конституційних реформ. Розглянуто зв'язок конституційної реформи з політичною і правовою реформами. Запропоновано визначення конституційної реформи.

Ключові слова: конституція, конституціоналізм, конституційна реформа, політична реформа, правова реформа.

Агафонова Н. В. Общетеоретические подходы к понятию «конституционная реформа».

Статья посвящена уяснению понятия конституционной реформы. Предложен подход к раскрытию содержания конституционной реформы, базирующийся на учете существенных признаков (свойств) конституции как Основного закона, как нормативно-правового акта высшей юридической силы в системе источников права, как акта народной воли, как общественного договора. Сделан акцент на важности телеологического аспекта понимания конституционной реформы. Проанализированы причины конституционных реформ. Рассмотрена связь конституционной реформы с политической и правовой реформами. Предложено определение конституционной реформы.

Ключевые слова: конституция, конституционализм, конституционная реформа, политическая реформа, правовая реформа.

Agafonova N. V. General theoretical approaches to the concept of «Constitutional reform».

The article is devoted to clarifying the concept of «Constitutional reform». It was proposed the approach to the disclosure of the constitutional reform contents, based on the account of the essential features (properties) of the Constitution as the Basic Law, as a legal act having supreme legal force in the system of law sources, as an act of popular will, as a social contract. Emphasized the importance of the teleological aspect of constitutional reform understanding. The reasons of constitutional reforms was analyzed. It was considered the relationship of constitutional reform with political and legal reforms. The definition of constitutional reform was proposed.

Keywords: Constitution, constitutionalism, constitutional reform, political reform, law reform.

Постійні намагання перетворення Конституції України з часу її прийняття у 1996 році та суперечливий досвід «стартів-рестартів» конституційних реформ актуалізували у науці конституційного права України проблематику конституційної реформи як самостійного наукового напрямку досліджень [1, с. 21]. В останні роки означена проблематика все більше привертає увагу вчених, адже сучасний конституційний процес як ніколи вимагає належного наукового забезпечення, основу якого має скласти теорія конституційної реформи. У цьому питанні особливої уваги заслуговують наукові праці таких провідних вчених як Ю. Г. Барабаш, Ю. О. Волошин, С. П. Головатий, А. М. Колодій, А. Р. Крусян, М. П. Орзіх, М. О. Пухтинський, П. А. Рудик, І. А. Тимченко, А. О. Селіванов, О. В. Скрипнюк, В. М. Шаповал, Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик та ін.

Теорія конституційної реформи покликана, зокрема забезпечити логічне пояснення понять і категорій, що задаються конституційною практикою. У цьому зв'язку слід приділити увагу самому поняттю «конституційна реформа».

Перш за все, слід зазначити, що слово «реформа» походить від франц. *réforme*, лат. *reformare*, що означає – перетворення, нововведення [2, с. 1218]. Синоніми цього слова – удосконалення, модернізація. Означені терміни характеризують спосіб зміни предмета або явища.

Тож дослівно конституційна реформа – це спосіб зміни конституції – її перетворення, удосконалення.

Юридичній науці і політичній практиці відомі три основні способи зміни конституції. Перший пов'язаний із тлумаченням конституції і, таким чином, наданням її нормам нового змісту. Прикладом цього способу змін слугує Конституція США, до якої за її більш ніж 200-літню історію було внесено велику кількість поправок, з яких на сьогодні діє 26. А сама Конституція США вважається найбільш стабільною. Другий спосіб – це внесення змін до конституції, в тому числі прийняття нової редакції конституції. Третій – прийняття нової конституції. Конституційні реформи – явище досить поширене в сучасній політичній історії світу. В останньому столітті, мабуть, не можна знайти держави, яка б не змінювала свою конституцію.

Різні країни на різних етапах розвитку їх державності мали свої причини конституційних реформ. Відповідно, кожна конституційна реформа, що історично існувала, відрізняється своєрідністю.

Серед об'єктивних причин конституційних реформ у науковій літературі виділяють наступні [3]: 1) внутрішньополітичні причини. Перехід від авторитаризму, зміна форми правління або політичного режиму викликають необхідність реформування основ ладу й окремих державно-правових інститутів. Для України це була головна причина трансформації Конституції УРСР 1978 р. та прийняття нової Конституції у 1996 р.; 2) зміни у територіальному устрої. Така причина зумовила внесення змін до конституційних актів окремих європейських країн, що пов'язано з розвитком регіоналізму та необхідністю визначення статусу територіальних складових (Велика Британія, Італія та ін.); 3) значні зміни «політичної карти» суспільства, прихід до влади опозиційної сили, яка прагне шляхом перегляду конституції закріпити своє уявлення про соціально-економічний лад. Можна вважати дискусійним розуміння такої причини як об'єктивної. Принаймні, зважаючи на особливості конституційного розвитку України, коли кожна нова політична сила, що приходила до влади, ініціювала проведення конституційної реформи; 4) еволюційною причиною часткового перегляду конституційних норм може бути реформа правової системи, обумовлена прагненням уникнення втрати конституцією її фактичної сили; 5) зовнішні причини часто продиктовані змінами геополітичного положення країни, проголошенням незалежності тощо. Остання причина конституційних реформ характерна як для всіх країн колишнього СРСР, так і для європейських держав у зв'язку зі створенням ЄС.

Такі причини обумовлюють конкретні цілі проголошуваних реформ, їх спрямованість і характерні особливості. Разом з тим, у всіх конституційних реформ є загальні ознаки та якості, які комплексно проявляють даний феномен.

У науковій літературі до основних ознак конституційної реформи відносять: поетапність проведення; системність конституційних перетворень, що здійснюються у процесі реформування; повне або часткове перетворення Конституції та конституційного законодавства; динаміка конституційних правовідносин; формування конституційної правосвідомості, передусім спрямованої на сприйняття (масове та індивідуальне) здійснюваних конституційних перетворень як об'єктивно-корисної необхідності; створення функціонального механізму забезпечення і захисту конституційного правопорядку та конституційної законності; інтеграція конституційного законодавства і конституційних реалій у систему сучасного конституціоналізму [4, с. 123].

Притаманними конституційним реформам ознаками називають також: здійснення реформ у певних часових межах (історичних рамках); поширення конституційних перетворень на певну територію; кризові явища в найважливіших сферах держави та суспільного життя; пов'язаність з певним станом держави і права, що має назву перехідного періоду [1, с. 30–31].

Такі ознаки, в цілому, характеризують конституційні реформи як феномен сучасних політичних систем. Разом з тим, для розуміння змісту поняття конституційної реформи перш за все слід з'ясувати, а що власне підлягає реформуванню, що реформується. Отже, необхідно брати до уваги поняття конституції і її сутнісні ознаки.

Термін «конституція» в енциклопедичній літературі має декілька значень. Конституція (лат. *constitutio* – устрій, установлення, положення) – 1) нормативно виражений порядок організації і здійснення державного владарювання; 2) сукупність писаних правових актів (законів і судових прецедентів) та джерел звичаєвого характеру (конституційних звичаїв і конституційних угод), які регулюють сферу державно-політичних відносин владарювання; 3) Основний закон, єдиний нормативний акт найвищої сили чи кілька таких актів, які регламентують засади функціонування політичної системи суспільства, встановлюють засади державного ладу, порядок формування, організації і діяльності ключових ланок державного механізму, визначають принципи територіальної організації держави, закріплюють основи правового статусу особи, її взаємовідносин з державою [5, с. 289–291].

Відповідно, можемо стверджувати, що конституційна реформа, як правило, спрямована на зміну нормативно вираженого порядку організації і здійснення державного владарювання і, таким чином, залежно від обсягу, на функціонування політичної системи суспільства, державного ладу, порядок формування, організації і діяльності ключових ланок державного механізму, принципи територіальної організації держави, правовий статус особи.

В. Ф. Погорілко слушно характеризував Конституцію як єдиний, наділений вищою юридичною силою нормативно-правовий акт, «через який Український народ і Українська держава виражають свою суверенну волю, утверджують основні принципи устрою суспільства і держави, основи правового статусу особи і громадянина, визначають систему і функції органів державної влади й органів місцевого самоврядування, механізми реалізації державно-владних повноважень і територіальний устрій держави» [6, с. 371].

Такий підхід до тлумачення Конституції вимагає брати до уваги, у зв'язку з конституційною реформою, по-перше, вищу юридичну силу цього нормативно-правового акта; по-друге, суб'єктів відповідного волевиявлення (Український народ і Українську державу); по-третє, об'єкти волевиявлення.

О. В. Скрипнюк підкреслює, що «Конституція України – це Основний Закон суспільства і держави, в якому втілюється і юридично закріплюється політична воля та легітимні інтереси Українського народу, держави, територіальних громад й інших суб'єктів конституційного правотворення щодо регулювання основ конституційного ладу, прав і свобод людини і громадянина, безпосередньої демократії, організації та діяльності органів держави, місцевого самоврядування та конституційної юстиції» [7, с. 59].

Визначення конституції основним законом, як зазначає В. М. Шаповал, позначає її вищу юридичну силу. «Одночасно воно засвідчує верховенство конституції у системі національного права, те, що конституція є нормативною і певною мірою змістовною базою національного законодавства, але ніяк не різновидом формальних законів. Такий висновок відповідає уявленню про конституцію як основний закон, що сформувався історично і ґрунтується на двох ключових концепціях – конституції як договору й установчої влади» [8, с. 75–76].

Такі тлумачення поняття і суті конституції як основного закону дають підстави для наступних тверджень. Оскільки Конституція втілюється і юридично закріплює політичну волю та легітимні інтереси Українського народу, держави, територіальних громад й інших суб'єктів конституційного правотворення, то реформа Конституції так само покликана закріплювати політичну волю та легітимні інтереси основних суб'єктів конституційного правотворення та не може спотворювати волю та нівелювати їхні інтереси. Далі, оскільки конституція має вищу юридичну силу і не є різновидом формальних законів, зміни до нею мають вноситися в особливому порядку. Особливий порядок змін до конституції передбачається у конституційних актах більшості сучасних держав. У Конституції України такий порядок визначено у Розділі XIII. Крім того, оскільки конституція є нормативною і змістовною базою національного законодавства, то конституційна реформа передбачає зміни не лише до конституції, але й до поточного законодавства на розвиток її положень.

Якщо брати до уваги напрями конституційного правотворення, то конституційна реформа – це політична реформа по своїй суті. Як правило, вона пов'язана з владовідносинами та реформою політичної системи суспільства.

Конституція фіксує співвідношення політичних сил у суспільстві. Саме тому конституцію часто тлумачать як суспільний договір, в якому узгоджені політичні інтереси різних соціальних груп, спільностей суспільства. Як результат політичного консенсусу, конституція забезпечує єдність і верховенство державної влади і розвиток суспільства, допоки не виникає необхідність зміни умов цього договору. Така необхідність може бути зумовлена об'єктивними обставинами розвитку суспільства або ж виникати внаслідок порушення політичного консенсусу. В подібних випадках конституційна реформа стає головним способом вирішення суперечностей між потребами розвитку суспільства й удосконалення його державної організації та рамками власне суспільного договору – конституції. При цьому договір – це завжди діалог: влади і опозиції, держави і громадянського суспільства. Тому не будуть мати майбутнього реформи, щодо яких немає згоди у суспільстві.

В. М. Селіванов вважав, що удосконалення Конституції України хоча і має самостійне значення стосовно політичної системи, але все ж повинно сприяти подальшій демократизації всіх сфер суспільного життя, зокрема політичної системи України, переходу від формального визнання демократичних принципів на рівні державної влади до їх реального впровадження в життєдіяльність суспільства [9, с. 18].

Демократизм як принцип сучасного конституціоналізму – невід'ємна ознака конституційної реформи. Це впливає з принципу народного суверенітету, що знаходить розвиток у нормах чинної Конституції України, які визначають народ носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в державі та закріплюють його виключне право визначати і змінювати конституційний лад. Демократизм як необхідна, невід'ємна ознака конституційної реформи зумовлює як безальтернативність демократичного змісту конституційних перетворень, так і демократичний характер самих цих перетворень – конституційного процесу.

Конституційна реформа – це обов'язково правова реформа. Зауважимо, що термін «правова реформа» хоча і є досить часто вживаним у юридичній і політологічній літературі, проте питання сутності й істотних ознак правової реформи та її співвідношення з конституційною реформою не можна вважати достатньо дослідженими.

Одним із перших у незалежній Україні проблематику правової реформи дослідив О. І. Ющик. На думку вченого, правова реформа «завжди є особливим управлінським рішенням, розпочинається верховною державною владою, має передумовою об'єктивну зміну умов функціонування державного апарату і викликане нею порушення єдності державної влади, котре змушує верховну владу до відношення такої єдності, породжуючи її заінтересованість у зміні наявного режиму, прагнення цієї влади до встановлення іншого режиму законності, що реалізується в перетворюючій діяльності державного апарату, який виконує зазначене владне рішення» [10, с. 69–71]. Цей висновок підтверджується практикою конституційних реформ в Україні. Разом з цим, правова реформа хоча переважно і реалізується в перетворюючій діяльності державного апарату, та її не можна пов'язувати тільки з державним апаратом.

В демократичній державі з розвиненим громадянським суспільством ідея правової реформи – від виникнення до реалізації, – продукт спільних дій інститутів громадянського суспільства і держави.

На думку В. В. Лемака, правова реформа – це державна політика, спрямована на системні перетворення за допомогою юридичних засобів сутності держави, її основних функцій, правових основ стосунків із суспільством та окремими індивідами на основі принципів конституціоналізму та правової держави. При цьому в якості об'єкта правової реформи вчений розглядає правову систему суспільства та її окремі компоненти [11, с. 13]. Якщо вести мову про перетворення сутності держави, її основних функцій, правових основ стосунків із суспільством та окремими індивідами, то така реформаторська за змістом політика держави не може реалізовуватися поза конституційною реформою. Тож, зв'язок конституційної реформи і правової реформи є очевидним. Узагальнено конституційна реформа, що

передбачає реформування політичної системи, є одночасно і правовою реформою, а також, по своїй суті, – державно-правовою реформою.

У Стратегії сталого розвитку «Україна – 2020» визначено чотири вектори руху реалізації 62 реформ та програм розвитку держави, серед яких зокрема, передбачено здійснення конституційної реформи, а також проведення децентралізації і реформи державного управління; реформи виборчого законодавства; судової реформи і реформи правоохоронної системи [12]. Ще більш широко перспективи конституційної реформи окреслено у Плані законодавчого забезпечення реформ в Україні, схваленому Постановою Верховної Ради України № 509-VIII від 4.06.2015 р. Зазначений документ передбачає здійснення конституційної реформи, що включає розвиток парламентаризму, удосконалення виборчого законодавства, реформу Кабінету Міністрів України і системи центральних органів виконавчої влади та державного управління в цілому, а також здійснення реформ судової системи і правоохоронних органів; реформи адміністративно-територіального устрою й місцевого самоврядування. У ході таких суттєвих конституційних перетворень мають модернізуватися, зазнати змін не лише інституціональні складові, а й конституційний лад в цілому, що пов'язано з новим форматом взаємовідносин держави і суспільства.

З точки зору означених перспектив, конституційну реформу не слід розглядати як самостійний предмет правової реформи поряд із судовою, адміністративно-територіальною реформами і реформою місцевого самоврядування. Конституційна реформа має задавати вектори розвитку та об'єднувати всі інші реформи в державі, оскільки конституція є основою системи законодавства і системи права – Основним Законом держави і суспільства. Тому судова, адміністративно-територіальна реформи та реформа місцевого самоврядування – це визначені на сьогодні напрями конституційної реформи в Україні, що мають отримати відповідний розвиток у законодавстві.

Наступне, вкрай важливе для розуміння феномену конституційної реформи питання, – мета конституційних перетворень. Мова йде не про поточні цілі-причини, обумовлені об'єктивними обставинами, або такі, що мають суб'єктивну спрямованість, а саме про мету конституційної реформи для держави і суспільства. На таку мету конституційної реформи слушно звертає увагу А. Р. Крусян. Характеризуючи конституційну реформу, вчена визначає її як політико-правовий процес поетапного перетворення конституційного законодавства (зі зміною тексту Конституції), розвитку конституційних правовідносин та конституційної правосвідомості, створення системи забезпечення (охорони) конституційного правопорядку з метою формування сучасного українського конституціоналізму» [13, с. 7]. Таке визначення конституційної реформи заслуговує на увагу. У ньому робиться акцент на динаміці конституційної реформи та її спрямованості на формування конституціоналізму.

Конституція України закріпила всі основні здобутки світового конституціоналізму та визначила їх як ціннісні орієнтири розвитку держави і суспільства: верховенство права і конституції, непорушність прав людини, демократична організація держави, поділ влади та ін. Утім конституціоналізм, як державно-правова практика реалізації конституційних ідей ще не утвердився у вітчизняній політико-правовій реальності.

Протягом майже 20 років дії Конституції України (1996 р.) становлення українського конституціоналізму супроводжувалося пошуком моделей його реалізації та намаганнями різних політичних сил модернізувати форму правління (від президентсько-парламентської до парламентсько-президентської), провести адміністративну, судову реформи тощо. «Основний Закон став полем політичної боротьби, нові зміни характеризувалися недосконалістю, суперечливістю, неузгодженістю положень. Наслідком такого законотворення стали перманентні політичні кризи, стрімке зниження ефективності влади в цілому, практика прямого нехтування конституційними нормами. Результатом такого шляху утвердження конституціоналізму стала слабкість Основного Закону [14, с. 33]. Це призвело до ослаблення і самої держави. Тож утвердження конституціоналізму можна вважати однією з цілей конституційної реформи. Цільовий аспект є дуже важливим для розуміння феномену конституційної реформи.

Загалом конституційні реформи можна розглядати як об'єктивний процес, що пов'язаний з потребами розвитку суспільства, прагненнями досягти певних ідеалів, як-то: справедливості,

рівності, свободи, гуманізму та досягнення ідеальної мети. У преамбулі Конституції України мета суспільства визначена крізь призму прагнення розвивати і зміцнювати демократичну, соціальну, правову державу. Адже саме така державна організація спроможна дбати про забезпечення прав і свобод людини та досягнення суспільних ідеалів. Конституція окреслює відповідну програму розвитку суспільства і держави та визначає засоби її досягнення. Невідповідність або неефективність таких засобів зумовлює потребу їх удосконалення. Конституційна реформа і стає засобом досягнення цілей розвитку суспільства і держави.

Конституційна реформа по самій своїй ідеї має бути спрямована на розвиток суспільства. Вона виступає як прояв притаманній суспільному життю загальної тенденції до прогресу. Прагнення до свободи, рівності, справедливості, звільнення від застарілих обставин суспільного життя буде вічним. Конституційний прогрес слід оцінювати з точки зору свободи можливості подальшого справедливого розвитку держави, який поєднуватиме динаміку зі стабільністю [3]. Конституційна реформа має сприяти розвитку суспільства і держави, шляхом до чого є утвердження конституціоналізму.

На сьогодні потреба здійснення конституційної реформи в Україні не викликає сумнівів ні у політиків, ні у науковців. У науковій літературі звертається увага, що за своїм змістом Конституція України 1996 року має неоднозначний характер, зумовлений сутністю цього політико-правового акта як результату тимчасового політичного компромісу різних політичних сил України у боротьбі за владу. Фахівці відзначають не лише суперечливість і непослідовність викладення основних засад Конституції, а й відсутність відповідного розвитку або навіть і заперечення цих засад в наступних положеннях Основного Закону [15, с. 462].

Основними проблемними питаннями в Конституції України є принцип поділу влади; принцип верховенства права, принцип народного суверенітету і народовладдя та принцип гарантування прав і свобод людини і громадянина. Це основні принципи конституціоналізму, перевірені часом і досвідом успішного розвитку багатьох демократичних держав.

Конституційна реформа як процес і результат, як сукупність дій і актів суб'єктів, учасників її запровадження і реалізації повинна мати поступовий, поетапний, еволюційний характер. Вона несе конструктивний заряд, оскільки не знищує позитивних цінностей існуючої соціальної системи, але перетворює і удосконалює як її структуру в цілому, так і її окремі інститути [3].

Як процес і результат, конституційна реформа протікає у певних часових межах та характеризується послідовною зміною станів, етапів, стадій, які підпорядковані загальній меті конституційної реформи і кожен з яких має свої поточні цілі. Тому, очевидно, перетворення конституції в науковій літературі часто характеризують узагальнюючим терміном «конституційний процес» або «конституційно-правовий процес». «Конституційний процес, – як слушно зазначає А. М. Колодій, – це регламентована нормативно-правовими актами різної юридичної сили система логічно послідовних дій та заходів, що здійснюються стосовно розробки, внесення змін та доповнень, набуття чинності конституцією та конституційним законодавством з метою втілення у суспільне соціальне життя справжнього конституціоналізму» [16, с. 114–115]. Тож конституційний процес є формою «життя» конституційної реформи, її буття (перебігу) та розвитку.

Резюмуючи викладене, маємо підстави розглядати конституційну реформу як обумовлене потребами розвитку суспільства об'єктивне, соціальне, правове, політичне явище, пов'язане зі змінами Основного Закону і законодавства, що проводяться на основі принципів, ціннісних засад конституційного ладу в межах параметрів конституційного процесу, і спрямовані на удосконалення основних інститутів держави і суспільства та підпорядковані меті розвитку конституціоналізму та сталого розвитку суспільства і держави.

Список використаних джерел:

1. Волошин Ю. О. Конституційна реформа та модернізація в сучасній державі в умовах європейської інтеграції: проблеми теорії і практики : монографія / Ю. О. Волошин, О. М. Пересада. – Одеса : Фенікс, 2013. – 206 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / упоряд. і гол. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.

3. Румянцев О. Г. Основы конституционного строя России (понятие, содержание, вопросы становления) [Електронний ресурс] / О. Г. Румянцев. – М. : Юрист, 1995. – 285 с. – Режим доступу: http://www.juristlib.ru/book_1771

4. Крусян А. Конституційні перетворення в Україні: доктринально-правові основи та практика / А. Крусян // Право України. – 2012. – № 8. – С. 122–131.

5. Шаповал В. М. Конституція / Юридична енциклопедія : в 6 т. / [редкол. : Ю. С. Шемшученко (гол. редкол.) та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 3 : К–М. – 2001. – 792 с.

6. Погорілко В. Ф. Конституційне право України. Академічний курс : підручник : у 2 т. / за ред. В. Ф. Погорілка. – К. : Юрид. думка, 2006. – Т. 1. – 544 с.

7. Скрипнюк О. В. Курс сучасного конституційного права України : академ. вид. / Скрипнюк О. В. – Х. : Право, 2009. – 468 с.

8. Шаповал В. М. Феномен конституції як основного закону // Право України. – 2014. – № 7. – С. 64–84.

9. Селіванов В. М. Демократичний вимір конституційної реформи в Україні: сучасне розуміння / В. М. Селіванов // Право України. – 2003. – № 9. – С. 17–23.

10. Ющик О. І. Правова реформа: загальне поняття, проблеми здійснення / О. І. Ющик. – К. : Інститут законодавства Верховної Ради України, 1997. – 192 с.

11. Лемак В. В. Правова реформа в Чехії та Словаччині в умовах постсоціалістичної модернізації: теоретичні і практичні проблеми : автореф. дис. ... д. ю. н. : 12.00.01 / В. В. Лемак. – Х., 2003. – 37 с.

12. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020»: Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2-15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>

13. Крусян А. Р. Конституційні перетворення в Україні: сприйняття і втілення європейського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Конституційний процес в Україні та світовий досвід конституціоналізму : монографія / [Шемшученко Ю. С., Батанов О. В., Крусян А. Р. та ін.] ; наук. ред. Ю. С. Шемшученко; відп. ред. Н. М. Пархоменко. – К. : Юрид. думка, 2014. – 262 с.

14. Шемшученко Ю. С. Проблеми наукового забезпечення сучасного конституційного процесу в Україні / Ю. С. Шемшученко // Право України. – 2012. – № 8. – С. 28–34.

15. Проблеми теорії конституційного права України / За заг. ред. Ю. С. Шемшученка. – К. : Парламентське видавництво, 2013. – 616 с.

16. Колодій А. Конституційний процес та сучасна конституційна реформа в Україні: етапи розвитку / А. Колодій // Право України. – 2012. – № 8. – С. 114–122.

** Агафонова Наталія Володимирівна – народний депутат України, Голова підкомітету з питань конституційного законодавства та конституційного судочинства Комітету Верховної Ради України з питань правової політики та правосуддя.*

УДК 342.5

Юрій Данилюк *

ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧОГО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ОРГАНИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ»

У статті розглядаються доктринальні позиції стосовно питання визначення поняття «органи державної влади», аналізуються основні його характеристики. Досліджуються положення Конституції та законів України на предмет визначення поняття «органи державної влади». Пропонується узагальнене бачення основних ознак органів державної влади.

Ключові слова: органи державної влади, державний механізм, державний апарат, функції держави.